

بازپژوهی تکمیل اسناد تجاری در حقوق ایران با نگرشی تطبیقی در کنوانسیون ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ ژنو و کنوانسیون ۱۹۸۸ آنسیترا

تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۱/۰۲/۲۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۲۴

صالح یمرلی^۱

عبدالجلیل سروری^۲

چکیده

اسناد تجاری که در معاملات و امور تجاری از آنها به عنوان وسیله پرداخت استفاده می‌شود، دارای خصیصه شکلی بوده، توجه به ظاهر آنها بسیار اهمیت دارد. اما گاه در عرف معاملاتی اتفاق می‌افتد که این اسناد به شکل ناقص به دارنده تسلیم می‌شود تا به تکمیل آن اقدام نماید. نگارندگان در این پژوهش در جستجوی بررسی امکان تکمیل سند تجاری و ماهیت و آثار آن در حقوق ایران و کنوانسیون‌های ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ ژنو و کنوانسیون ۱۹۸۸ آنسیترا با رویکرد توصیفی، تحلیلی و تطبیقی هستند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد اسنادی که به شکل ناقص صادر می‌شوند، پس از تکمیل، مشمول مقررات حاکم بر اسناد تجاری بوده، زمان صدور آن در واقع، هنگام «تکمیل مندرجات سند» از سوی دارنده است و نه زمان «امضا و تسلیم». ماهیت حقوقی این عمل نمایندگی بوده که اثری ویژه بر آن مترتب است. امضاکننده سند ناقص در مقابل دارنده سند مسئولیت دارد و نمی‌تواند در این خصوص به عدم اختیار تکمیل‌کننده استناد کند. تکمیل‌کننده هم در مقابل دارنده بعدی اگر جزء مسئولان سند تجاری باشد مسئولیت دارد؛ در غیر این صورت به صرف تکمیل‌کننده بودن، مسئولیتی در مقابل دارنده ندارد.

واژگان کلیدی: اذن، تکمیل، سند تجاری، نمایندگی، وکالت.

salehyamrali@gonbad.ac.ir

abduljalilsarwari1992@gmail.com

۱. استادیار دانشگاه گنبدکاووس، گلستان، ایران (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه جامعه المصطفی واحد گلستان، ایران

مقدمه

اسناد یا اوراقی که در قلمرو تجارت از آنها استفاده می‌شود اصولاً بر اساس نیازها و مقتضیات تجارت در طول زمان به‌وجود آمده است و در جابه‌جایی و گردش ثروت نقش مؤثری دارد که از آنها به‌عنوان ابزار تسهیل‌کننده تجارت نام برده می‌شود (عبدی‌پور فرد، ۱۳۹۴: ۲۳). برای اینکه اسناد یادشده از اعتبار لازم برخوردار باشد و روند دادوستدهای تجاری را تسریع بخشد، اصول خاصی بر آنها حاکم است؛ مثل قابلیت نقل و انتقال^۳، تشریفاتی بودن و رعایت شکل خاص^۴، حاکمیت اصل ظاهری استقلال امضاها^۵، وصف تجریدی بودن و تضامنی بودن مسئولیت. اما این به آن معنا نیست که در حوزه اسناد تجاری به‌ویژه در زمینه صدور سند تجاری، یگانه منبع قانون است، بلکه عرف و عادات تجار و رویه تجاری همپای قانون در جهت‌دهی اسناد تجاری نقش ایفا می‌کند. در حقیقت، یکی از منابع مهم و تأثیرگذار در تجارت، عرف و رویه تجاری است^۶. در این تحقیق با توجه به موارد یادشده، به دنبال پاسخگویی به این مسائل هستیم که آیا تکمیل سند تجاری پس از تسلیم به دارنده ممکن است؟ تکمیل سند تجاری با چه ماهیتی قابل توجیه است؟ محدوده آثار تکمیل سند تجاری نسبت به صادرکننده و دارنده چگونه است؟ صدور سند در چه زمانی صورت می‌گیرد؛ هنگام تسلیم یا تکمیل؟ این سؤال به این سبب مطرح می‌شود که مشخص شدن زمان صدور سند از این حیث که هنگام تسلیم باشد یا زمان تکمیل، آثار ویژه‌ای نسبت به صادرکننده و دارنده آن خواهد داشت. سایر پژوهش‌ها در حوزه مشابه، بیشتر به دنبال صحت یا عدم صحت «سند سفید امضا» بوده و نسبت به عملیات «تکمیل» از سوی دارنده سند تجاری و ماهیت و آثار «تکمیل» از سوی دارنده، بررسی تحلیلی نداشته‌اند. این پژوهش در مسائل مورد بررسی، به‌ویژه، ماهیت و آثار تکمیل سند تجاری واجد جنبه نوآوری است. بررسی تطبیقی موضوع با کنوانسیون‌های ۱۹۳۰ و ۱۹۳۱ ژنو و کنوانسیون ۱۹۸۸ آنسیترال نیز به غنای بحث می‌افزاید.

3. Bradhate Robert and Fidelma, *Commercial Law*, (New York: 2009), p.285.

۴. علیرضا شریفی، *اصول و قواعد حاکم بر اسناد تجاری*، ج ۱، (تهران: انتشارات دادگستر، چ ۱، ۱۳۹۵)، ص ۱۷۶.

5. Alain, Benabent, *Droit Civil Les Obligations*, Domat Droit Privet, (Landan: 2003), p.333.

6. Francis, Snyder (*Economic Globalization and the Law in the 21st Century*), in Austin Sarat (Ed), *the Blackwell Companion to Law and Society*, Blackwell Publishers, (New York: 2003), p. 2.

۱. بررسی امکان تکمیل اسناد تجاری

در اینکه آیا اسناد تجاری را می‌توان به شکل ناقص صادر نمود یا خیر و اینکه در صورت تکمیل اسناد ناقص از سوی دارنده، آیا مزیت اسناد تجاری را از ابتدا دارد یا از زمان تکمیل، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. پاسخ سؤالات پیش گفته ابتدا در حقوق ایران و سپس در کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال بررسی خواهد شد.

۱.۱. بررسی امکان تکمیل اسناد تجاری در حقوق ایران

قانون تجارت ایران در خصوص امکان تکمیل اسناد تجاری موضع سکوت را برگزیده است و حقوق دانان در این خصوص اختلاف نظر دارند. برای توضیح بیشتر این مطلب، دیدگاه موافقان و مخالفان مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

۱.۱.۱. دیدگاه موافقان

برخی از حقوق دانان معتقدند «در عرف و عادت تجاری صدور برات ناقص با این تفسیر که دارنده آن اختیار دارد به میل خود نواقص آن را تکمیل کند اشکالی ندارد و در هر حال براتی که نواقص آن تکمیل شده و به جریان افتد در حکم براتی است که در اصل کامل صادر شده است»^۷. در حقیقت، به نظر این گروه «سندی که لاقبل دارای عنوان و امضاء بوده و توسط دیگری تکمیل گردد اعتبار سند تجاری را دارد و اگر تکمیل سند بدون اختیار یا فراتر از حدود اختیار صورت گرفته باشد، امضاکننده نمی‌تواند در برابر دارنده ناآگاه، به فقدان اختیار تکمیل کننده استناد نماید، زیرا امضاءکننده سند تجاری این ظاهر قابل اعتماد را به وجود آورده است که تکمیل کننده سند مأذون از جانب وی است»^۸.

از کلام این گروه از حقوق دانان استنباط می‌شود که امکان تکمیل سندی که به شکل ناقص صادر شده است، وجود دارد و با اینکه چنین سندی قبل از تکمیل، مشمول مقررات تجاری نیست، اما به محض تکمیل آن از سوی دارنده از ابتدا مشمول مقررات تجاری می‌شود. گویا چنین تکمیلی به مثابه صدور سند از همان ابتدا و قبل از تکمیل بوده است.

۷. حسن ستوده تهرانی، حقوق تجارت، ج ۳، (تهران: نشر دادگستر، چ ۱۹، ۱۳۹۰)، ص ۳۸.

۸. کورش کاویانی، حقوق اسناد تجاری، ج ۱، (تهران: نشر میزان، چ ۶، ۱۳۹۳)، ص ۸۴.

کلام این گروه از حقوق دانان را علاوه بر عرف و عادات تجارتنی، مقرراتی که متعاقباً در عرصه تجارت به تصویب رسیده نیز تأیید می‌کند. چنان‌که در بند «الف» ماده ۱۳ قانون صدور چک مصوب ۱۳۵۵ از اصطلاح «سفید امضاء» استفاده شده و این اصطلاح در اصلاحیه‌های بعدی قانون صدور چک در سال‌های ۱۳۷۲ و ۱۳۸۲ نیز وجود دارد. وجود این اصطلاح بر صدور سند تجاری به شکل ناقص دلالت می‌نماید که در آن یکی از شرایط شکلی مندرج در ماده ۲۲۳ قانون تجارت لحاظ نشده است. عدم درج تاریخ یا مبلغ در روی سند تجاری هنگام تسلیم آن به دارنده، از این قبیل شرایط شکلی است.

پذیرش اعتبار سند ناقص که متعاقباً از سوی دارنده تکمیل شده، در آرای محاکم نیز منعکس شده است؛ چنان‌که در رأی شعبه ۵۲ دادگاه تجدیدنظر استان تهران مورخ ۷ مرداد ۱۳۹۲ به شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۶۹۵۰۰۵۵۲ بیان شده که اثبات سفید امضا بودن چک و کامل کردن آن از جانب دارنده، هیچ‌گونه ملازمه‌ای با بی‌اعتباری سند ندارد، زیرا ممکن است چنین تعبیر شود که صادرکننده به دارنده نمایندگی داده که آن را به دلخواه خود تنظیم نماید.^۹

برخی دیگر از حقوق دانان با اینکه تکمیل سند ناقص را از سوی دارنده پس از تسلیم به او می‌پذیرند، اما معتقدند زمان صدور سند تجاری هنگام تکمیل است، نه هنگام تسلیم آن به دارنده. با این بیان که اگر براتی از جانب صادرکننده امضا شود ولی سایر مفاد آن تکمیل نشده به دارنده تحویل گردد، در عرف به آن «سفید امضا» گفته می‌شود. در این مورد برات صادر نشده است، چرا که شرایط شکلی آن وجود ندارد، ولی با این کار (امضای برات و تحویل آن)، براتکش در عمل به دیگری وکالت در تکمیل برات داده است. بنابراین، برات زمانی صادر می‌شود که وکیل مفاد آن را تکمیل کند.^{۱۰}

در مورد تمام اسناد تجاری همین دیدگاه حاکم است؛ چنان‌که در مواردی که چک در تاریخ مقدم برای تکمیل مفاد آن به نماینده تسلیم می‌شود، تاریخ صدور چک را باید زمان

۹. پژوهشگاه قوه قضاییه، رأی شعبه ۵۲ تجدیدنظر استان تهران: ۱۳۹۲ الف.

<http://j.ijri.ir/SubSystems/Ipri2/Showjudgement.aspx?id=Q0J4andmWFBpSFE9>

۱۰. جواد معتمدی، *درسنامه جامع حقوق تجارت*، (تهران: انتشارات اندیشه ارشد، چ ۱، ۱۳۹۹)، ص ۲۶۸.

تکمیل آن دانست، نه تاریخ تسلیم سند^{۱۱}. این گروه از حقوق دانان در امکان صدور اسناد به شکل ناقص، اتفاق نظر دارند و اینکه سند ناقص پس از تکمیل شامل اسناد تجاری می‌شود و مقررات تجاری آن را دربر می‌گیرد. اما اختلاف نظر آنان در این است که دسته اول صدور سند را از همان ابتدا و هنگام تسلیم به دارنده می‌دانند و دسته دوم زمان صدور را هنگام تکمیل سند ناقص از سوی دارنده عنوان می‌کنند. پذیرش هریک از این دیدگاه‌ها آثار متفاوت و خاص خود را دارد که در مبحث آثار تکمیل اسناد تجاری به آن خواهیم پرداخت.

۱.۱.۲. دیدگاه مخالفان

در مقابل، گروه دیگر از حقوق دانان، صدور اسناد تجاری به شکل ناقص را قبول ندارند. مطابق نظر این گروه، کسانی که صدور سند تجاری به شکل ناقص را صحیح می‌دانند، به عرف و رویه تجاری استناد کرده‌اند؛ درحالی که مواد ۲۲۳ و ۲۲۶ قانون تجارت جنبه نظم عمومی داشته، تکمیل سند تجاری، مخالف آن است. یکی از اصول کلی شناخته شده حقوق این است که در مقابل قواعد نظم عمومی، عرف، حتی عرف ریشه دار و تثبیت شده نیز قابل قبول نیست. رد و بدل شدن برات ناقص نمی‌تواند مثبت این نظریه باشد که برات ناقص مشمول مقررات برواتی است و اگر متعاقباً تکمیل شد، مانند اینست که در اصل کامل صادر شده است. چون پذیرش این نظریه کسانی را که حین ناقص بودن سند آن را منتقل کرده‌اند، مسئول تضامنی برات تلقی می‌کند؛ درحالی که چنین امری صحیح نیست. اگر قبول کنیم سندی که شرایط برات را به طور کامل ندارد برات نیست، انتقال آن تابع مقررات مربوط به انتقال سند عادی خواهد بود^{۱۲}. در خصوص چک سفید امضا هم که مصداق سند ناقص است، برخی معتقدند: «طبق قاعده کلی، صدور چک سفید امضاء باطل است، چون طرفین بر تاریخ و مبلغ پرداخت توافق نکرده‌اند، لذا عقدی منعقد نشده است تا لازم‌الاجرا باشد و هیچ تعهدی هم بر آن بار نمی‌شود»^{۱۳}.

۱۱. علیرضا عالی‌پناه و علی، جوادی، «اثر نظریه نمایندگی در صدور سند تجاری بر تعیین تاریخ چک و لوازم آن با نگاهی به کنوانسیون های ژنو درباره چک مصوب ۱۹۳۱م»، پژوهش‌نامه حقوق اسلامی، ش ۲، (۱۳۹۸) ص ۵۷۳.

۱۲. ربیعا اسکینی، حقوق تجارت، ج ۳، (تهران: انتشارات سمت، ج ۲۹، ۱۳۹۹)، ص ۴۷.

۱۳. مهرباب داراب‌پور، قواعد عمومی حقوق تجارت و معاملات بازرگانی، (تهران: انتشارات جنگل، ج ۱، ۱۳۹۱)، ص ۲۴۹.

پس مطابق دیدگاه‌های این دسته از حقوق دانان، نظر اولیه آنها صدور سند تجاری به شکل ناقص را نفی می‌کند و تأکید دارد که شرایط شکلی سند تجاری هنگام صدور باید کامل باشد، در غیر این صورت، تکمیل آن سبب نمی‌شود که مقررات تجاری از ابتدا شامل آنها بشود. اما این گروه دیدگاه اولیه خود را تعدیل نموده، به شکل مشروط تکمیل سند ناقص را از سوی دارنده پس از صدور آن در حدود توافقی که بین صادرکننده و دارنده سند در خصوص تکمیل سند صورت گرفته است، می‌پذیرند. چنان‌که ربیعا اسکینی در این خصوص بیان می‌دارد: «فقط در صورتی می‌توان برات تکمیل شده را در اصل کامل فرض کرد که دارنده اول قبل از ظهورنویسی آن را تکمیل کرده باشد؛ البته، این تکمیل باید با قراری که میان صادرکننده و دارنده بوده است، مطابق باشد»^{۱۴}.

در خصوص چک هم بیان شده است که هرگاه چکی به دارنده داده شود تا به وکالت از صادرکننده چک، مبلغ دقیق طلب از بابت معاملات را درج کند یا تاریخی را برای پرداخت تعیین نماید و طرفین بر آن به‌طور صریح یا ضمنی توافق کنند، در این صورت توافقی بین آنها ولو شفاهی مبنی بر تکمیل مندرجات چک وجود دارد که اگر دارنده بر طبق همان توافق و در حدود آن چک را تکمیل کند، چنین اقدامی باعث می‌شود چک کامل شده اعتبار داشته باشد و این اقدام جرم نبوده، جعل یا کلاهبرداری محسوب نمی‌شود. اگر دارنده چک برخلاف معهود به پُر کردن چک مبادرت نماید، اقدام وی فضولی محسوب شده، نافذ نیست^{۱۵}. سفته هم از دید وی از این امر مستثنی نیست؛ یعنی این شرایط تمام اسناد تجاری به معنی خاص را شامل می‌شود. پس امکان صدور سند تجاری به شکل ناقص و تکمیل آن پس از صدور از نگاه ایشان مقید به دو شرط زیر است:

- تکمیل سند از سوی اولین دارنده قبل از انتقال آن به دیگری.
- تکمیل سند در حدود توافق انجام شده میان صادرکننده و دارنده.

۱۴. ربیعا اسکینی، پیشین، ص ۴۸.

۱۵. مهرباب داراب‌پور، پیشین، ص ۲۴۹.

۱.۱.۳. موضع قانون اصلاح قانون صدور چک مصوب ۱۳۹۷

بهموجب تبصره ۱ ماده ۲۱ مکرر قانون یادشده تا دو سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون، چک از لحاظ صدور و انتقال تابع قانون ماقبل است.^{۱۶} پس از گذشت دو سال از لازم‌الاجرا شدن این قانون، صدور چک صرفاً از طریق سامانه «صیاد» امکان‌پذیر بوده، تسویه آن از طرف بانک صرفاً از طریق سامانه «چکاوک» طبق مبلغ و تاریخ مندرج در سامانه و بر اساس استعلام از سامانه صیاد انجام خواهد شد. در صورتی که مالکیت دارنده چک در سامانه صیاد ثبت نشده باشد، مشمول این قانون نبوده، بانک‌ها مکلف‌اند از پرداخت وجه آن خودداری نمایند.^{۱۷}

در حالت دوم (پس از دو سال از لازم‌الاجرا شدن این قانون)، صدور و پشت‌نویسی چک در وجه حامل ممنوع بوده، ثبت انتقال چک در سامانه صیاد جایگزین پشت‌نویسی چک خواهد شد. چکهایی که تاریخ صدور آنها قبل از زمان یادشده باشد، تابع قانون زمان صدور خواهند بود.

بانک مرکزی طی بخشنامه‌های شماره ۹۹/۲۹۸۱۹۶ مورخ ۱۹ آذر ۱۳۹۹ و شماره ۳۳۱۴۲۹ مورخ ۱۶ دی ۱۳۹۹ مواردی را جهت اجرای گام اول قانون اصلاح قانون صدور چک اعلام کرد که در اولین بند آن، تاریخ لازم‌الاجرا شدن قانون یادشده اول فروردین ۱۴۰۰ آمده است. موضوع موردبحث ما، تکمیل چک ناقص است که در حالت اول (تا دو سال از زمان اجرای این قانون یعنی تا اول سال ۱۴۰۲) امکان طرح می‌یابد و در نظریه جدید اداره حقوقی قوه قضاییه منعکس شده است. طبق نظریه شماره ۷/۹۹/۱۹۲۵ که در جواب استعلام پرونده ۱۹۲۵-۸۸-۹۹ح در تاریخ ۸ خرداد ۱۴۰۰ از اداره حقوقی قوه قضاییه صادر شده، آمده است: «در صورتی که صادرکننده چک به دارنده برای تکمیل مندرجات آن تفویض اختیار کند، دارنده می‌تواند در حدود اختیار تفویض شده و بر مبنای توافقات به عمل آمده اقدام کند، و با فوت دارنده چک در تکمیل آن توسط وراثت به‌عنوان قائم‌مقام

۱۶. ربیعا اسکینی، پیشین، ص ۲۸۵.

۱۷. علی فتوحی‌راد، «حقوق دارنده چک و نوآوری‌های قانون اصلاحی صدور چک»، فصلنامه داخلی کانون وکلای دادگستری: ش ۱۸ (۱۳۹۸)، ص ۶۶.

قانونی معنی وجود ندارد. در این صورت نیازی به اطلاع و رضایت بعدی صادرکننده نیست...». برابر مواد ۳۱۰ و ۳۱۱ قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، قید وجه چک و دیگر مندرجات الزامی است و بدون تکمیل مندرجات چک به شخص ثالث قابل انتقال نیست.

شایان ذکر است که برابر تبصره ۱ ماده ۲۱ مکرر قانون صدور چک (الحاقی ۱۳۹۷/۸/۱۳): «صدور و پشت‌نویسی چک در وجه حامل و به طریق اولی سفید امضاء، دو سال پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون ممنوع است». پس می‌توان گفت امکان تکمیل اسناد تجاری در حقوق ایران به شکل کلی پذیرفته شده و حتی در خصوص چک، این امر تا ابتدای سال ۱۴۰۲ قابل اعمال است.

۲.۱. بررسی امکان تکمیل اسناد تجاری در کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال

کنوانسیون‌های ژنو که در پژوهش حاضر به آن می‌پردازیم، دو مورد است: نخست، در مورد قانون متحدالشکل برات‌ها و سفته‌ها، که در ۷ ژوئن ۱۹۳۰ از سوی جامعه ملل به تصویب رسید. این کنوانسیون که مشتمل بر ۷۸ ماده است دو ضمیمه دارد که مورد بحث ما ضمیمه اول آن است^{۱۸}. در این کنوانسیون، گرچه به صورت واضح تعریفی از سند ناقص ارائه نشده، اما در ماده ۱۰ آن، سند ناقص پس از تکمیل مورد پذیرش قرار گرفته است. ماده ۱۰ کنوانسیون چنین مقرر می‌دارد: «اگر براتی که هنگام صدور، متن آن هنوز تکمیل نشده است، به نحوی غیر از توافق قبلی طرفین کامل شود، عدم رعایت چنین توافقی علیه دارنده سند مسموع نیست، مگر اینکه شخص اخیر مالکیت برات را با سوء نیت تحصیل نموده، یا در به‌دست آوردن آن تقصیر عمدای مرتکب شده باشد». طبق دلالت ضمنی این ماده امکان صدور سند ناقص و تکمیل آن پس از صدور، در کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو پیش‌بینی شده است. از عبارت «اگر براتی که هنگام صدور، متن آن هنوز تکمیل نشده است» دانسته می‌شود که همین که برات حین صدور دارای عنوان و امضا باشد بقیه مندرجات آن را می‌توان متعاقباً تکمیل نمود.

کنوانسیون دیگر ژنو، کنوانسیون ۱۹ مارس ۱۹۳۱ در خصوص قانون متحدالشکل چک

18. Convention Providing a Uniform Law for Bill of Exchange and Promissory Notes.

به تصویب رسیده و دارای ۳۲ ماده است.^{۱۹} در ماده ۱۳ ضمیمه اول آن مقرر شده است: «هرگاه متن چکی که هنگام صدور ناقص بوده است، به نحوی خلاف توافق قبلی طرفین کامل شود، عدم رعایت چنین توافقی علیه دارنده سند قابل استناد نیست، مگر آنکه شخص اخیر چک را با سوء نیت تحصیل کرده یا در به دست آوردن آن مرتکب تقصیر فاحش شده باشد». طبق این ماده، کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو در خصوص چک به صراحت به معرفی تکمیل اسناد ناقص نپرداخته، بلکه با ذکر یکی از آثار آن به شکل غیرمستقیم آن را پذیرفته است که در این باره با کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو در خصوص برات و سفته موضع یکسانی دارد. بنابراین، امکان صدور اسناد تجاری در کنوانسیون‌های ژنو پیش‌بینی شده است و اگر سندی به شکل ناقص به دارنده تسلیم شود، پس از تکمیل آن از سوی دارنده، سند تجاری بوده، مقررات اسناد تجاری بر آن جاری می‌شود.

کنوانسیون ۱۹۸۸ آنسیترا ل در مورد بروات و سفته‌های بین‌المللی است.^{۲۰} این کنوانسیون که مشتمل بر ۹۰ ماده است، صرفاً ناظر به برات و سفته بوده، مقررات مربوط به چک را شامل نمی‌شود. ماده ۱۲ این کنوانسیون به موضوع تکمیل سند ناقص اختصاص یافته است. پاراگراف نخست این ماده، مقصود از «نقص» را بیان کرده، اعتبار سند پس از برطرف شدن چنین نقصی را می‌پذیرد: «سند ناقص که شرایط مقرر در پاراگراف ۱ ماده ۱ را داشته و متضمن امضای صادرکننده یا محال علیه برات باشد یا شرایط مقرر در پاراگراف ۲ ماده ۱ و بند d پاراگراف ۲ ماده ۳ را داشته باشد، اما یک یا چند مورد از شرایط مقرر در مواد ۲ و ۳ را فاقد باشد ممکن است تکمیل شود و سندی که به این صورت تکمیل گردد، اعتبار برات و سفته را خواهد داشت». بند اول و دوم پاراگراف دوم ماده ۱۲ نیز اثر چنین سندی را در مقایسه با سندی که از ابتدا کامل بوده است، به این صورت بیان می‌کند: «۱- شخصی که سند را قبل از تکمیل آن امضا نماید می‌تواند به فقدان اختیار تکمیل‌کننده سند در برابر منتقل‌الیه که هنگام انتقال آگاه به این امر بوده است، استناد نماید. ۲- شخصی که سند را پس از تکمیل آن امضا می‌کند بر اساس مفاد سند تکمیل‌شده دارای مسئولیت است».

19. Convention Providing a Uniform Law for Cheques Date Enacted: 1931-03-19.

20. United Nation Convention on International Bills of Exchange and International Promissory Notes.

دلالت پاراگراف اول ماده ۱۲ کنوانسیون آنسیترال در مورد پذیرش امکان تکمیل سند تجاری که به شکل ناقص به دارنده تسلیم شده است صریح است. طبق مندرجات ماده یادشده برای این که یک سند قابلیت تکمیل را پیدا کند باید از حداقل‌های لازم برخوردار باشد. این حداقل‌ها طبق ماده پیش گفته موارد زیر است:

۱- شرایط مقرر در پاراگراف اول ماده ۱ را داشته باشد که در آنجا آمده است: اسم برات یا سفته در متن سند باید درج شود. ۲- متضمن امضای صادرکننده یا محال‌علیه برات باشد. ۳- یا شرایط مقرر در پاراگراف دوم ماده ۱ را داشته باشد که بیان می‌دارد: این کنوانسیون در مورد سندی که حاوی عنوان «سفته بین‌المللی» باشد، اعمال می‌شود و همچنین در متن آن عبارت «سفته بین‌المللی» آمده است. ۴- و یا شرایط بند d پاراگراف دوم ماده ۳ را داشته باشد که مقرر می‌دارد: «توسط براتکش امضا شده باشد»^{۲۱}.

موارد یادشده بر دو امر تأکید دارد: نخست، درج نام سفته یا برات در سند، و دیگری امضای صادرکننده یا محال‌علیه. دیگر شرایط شکلی سند که در مواد ۲ و ۳ کنوانسیون ذکر شده این است که اگر هنگام تسلیم به دارنده ناقص باشد، امکان تکمیل آن از سوی دارنده وجود دارد.

ماده ۳ کنوانسیون که به شرایط برات و سفته اختصاص دارد، دارای دو پاراگراف و چند بند است که به استثنای بند d پاراگراف اول، و دوم، امکان تکمیل دیگر شرایط این ماده پس از صدور پیش‌بینی شده است. ناقص بودن شرایط یادشده در مواد ۲ و ۳ کنوانسیون هنگام تسلیم سند به دارنده هیچ خللی در اعتبار آن از دید کنوانسیون وارد نمی‌کند، و امکان اینکه متعاقباً از سوی دارنده تکمیل شود در آن پیش‌بینی شده است.

حتی در حوزه حقوق تجارت به‌طور عام نیز کشورهای مختلف اروپایی و اتحادیه اروپا در قوانین ملی و فراملی خود، به تدریج از نظریه اراده در قلمرو نمایندگی فاصله گرفته، مطابق قاعده اعتماد، از تشکیل و صحت عقود مبتنی بر نمایندگی و اعتبار تعهدات مترتب بر آن حمایت کرده‌اند.^{۲۲}

21. (d) Is Signed by the Maker.

۲۲. ابراهیم عبدی‌پور و عبدالرضا پرهیزگار، «نظریه اعتماد و تأثیر آن بر قواعد حاکم بر نمایندگی (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و حقوق اروپایی)»، مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، ش ۱۷ (۱۳۹۷)، ص ۱۲۰.

۲. ماهیت تکمیل اسناد تجاری

در این بحث به دنبال پاسخگویی به این مسئله هستیم که اقدام دارنده مبنی بر تکمیل سند ناقص از چه ماهیت حقوقی برخوردار است؟ برای پاسخ به این مطلب، ابتدا مسئله را در حقوق ایران و سپس در کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال مورد بررسی قرار می‌دهیم.

۲.۱. ماهیت تکمیل اسناد تجاری در حقوق ایران

قانون تجارت ایران در مورد ماهیت حقوقی تکمیل اسناد تجاری هیچ مقرره‌ای ندارد، اما این امر در آرای قضایی و نظریات حقوق‌دانان منعکس شده است. با فحص در نظریات حقوق‌دانان، در مجموع دو نظر در این خصوص ارائه شده است: ۱- نظریه نمایندگی یا وکالت ۲- نهاد حقوقی إذن.

اینکه ماهیت تکمیل اسناد تجاری با نهاد حقوقی إذن توجیه شود در بین حقوق‌دانان طرف‌داران چندانی ندارد. چون طبق این نظر هرگاه اسناد تجاری قبل از تکمیل شرایط شکلی آن به دیگری تسلیم شود، به شکل ضمنی دلالت به إذن تسلیم‌کننده سند به گیرنده آن در تکمیل نواقص سند دارد.^{۳۳} در آرای قضایی هم گاه پذیرش این نظر به چشم می‌خورد؛ چنان که در رأی شعبه ۵۲ دادگاه تجدیدنظر استان تهران مورخ ۱۹ اسفند ۱۳۹۲ به شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۶۹۵۰۱۵۹۶ در خصوص چک بدون تاریخ آمده است: «... هرگاه چک پس از امضا تسلیم شخص گردد، إذن در شیء إذن در لوازم آن است و دارنده هرگاه اراده نماید مختار است با اعلام تاریخ به بانک مراجعه و وجه آن را مطالبه نماید»^{۳۴}.

ایراد اساسی که بر این نظر وارد شده اینست که إذن جایز است و إذن‌دهنده هر وقت بخواهد می‌تواند از إذن خود رجوع نماید. پس در این مورد اگر بخواهیم به صرف إذن اکتفا کنیم باید بپذیریم که قبل از تکمیل سند ناقص از سوی دارنده، صادرکننده می‌تواند از إذن خود رجوع نماید و در صورت تکمیل سند از جانب دارنده با وجود رجوع صادرکننده، عمل انجام‌شده غیرمأذون بوده، بلااثر و غیرقابل انتساب به إذن‌دهنده است؛ درحالی که در عرف

۳۳. مهدی شهیدی، «بحثی درباره چک بدون تاریخ»، مجله کانون وکلا، ش ۱۰۷ (۱۳۴۶) ص ۵.

۳۴. پژوهشگاه قوه قضاییه، رأی شعبه ۵۲ تجدیدنظر استان تهران، (۱۳۹۲ ب).

تجاری عملاً برخلاف این امر است و پس از تسلیم سند به دارنده، رجوع تسلیم‌کننده هیچ اعتباری ندارد.^{۲۵}

در پاسخ به این ایراد می‌توان گفت که در ماهیت حقوقی إذن اختلاف وجود دارد و به شکل قاطع نمی‌توان گفت که إذن یک عمل حقوقی از نوع جایز است. چون برخی ماهیت حقوقی إذن را واقعه حقوقی می‌دانند که آثار آن را قانون تعیین می‌کند و اراده إذن فاقد چهره انشایی است.^{۲۶} برخی دیگر هم معتقدند ماهیت حقوقی إذن، ایقاع است و هر ایقاعی می‌تواند لازم یا جایز باشد. در این خصوص هم اگرچه اغلب قول بر جایز بودن إذن است، اما این در تمام موارد صادق نیست، و برخی از إذن‌ها به دلیل تضييع حق غیرقابل رجوع و اسقاط نیست؛ مانند إذن ولی در نکاح دختر.^{۲۷} اگر ماهیت تکمیل اسناد تجاری را إذن بدانیم، إذن در تکمیل اسناد تجاری از این دست است؛ یعنی به دلیل تضييع حق غیرقابل رجوع نیست. با وجود این توجیه هم، این نظر از دید حقوق دانان محجور مانده است.

اما اکثر حقوق دانان، آرای قضایی و بازتاب برخی از قوانین، ماهیت تکمیل اسناد تجاری را در قالب نمایندگی یا وکالت توجیه کرده‌اند، چون انجام تجارت و فعالیت‌های بازرگانی را از طریق نمایندگی امری بدیهی می‌دانند.^{۲۸} طبق این نظریه، نمایندگی مترادف وکالت است؛ گرچه مفهوم نمایندگی عام‌تر از وکالت است و وکالت یک نوع نمایندگی به حساب می‌آید، اما در این بحث منظور از نمایندگی همان وکالت است. بر مبنای این نظر در مواردی که شخصی سند ناقصی را امضا نموده، به شخص دیگری تسلیم می‌کند، مانند آن است که به دارنده وکالت می‌دهد که از طرف او مواردی را که سفید گذاشته است، تکمیل کند.^{۲۹} در تحلیل این موضوع می‌توان آن را مشمول مواد ۶۵۶، ۶۵۸ و ۶۷۴ قانون مدنی دانست.

۲۵. مهدی شهیدی، پیشین، ص ۵.

۲۶. حسین کاویار و همکاران، «ماهیت‌شناسی إذن»، دوفصلنامه علمی مطالعات فقه اسلامی و مبنای حقوق، ش ۴۲ (۱۳۹۹)، ص ۵.

۲۷. احمدرضا توکلی، «تفاوت عقود ادنی با نهاد حقوقی إذن»، پژوهش‌نامه فقه و حقوق اسلامی، ش ۵ (۱۳۹۰)، ص ۷۴.

28. Michael, Furmston, *Principles of Commercial Law*, (London: Cavendish, 2001, Second Edition), p. 138.

۲۹. حسن ستوده تهرانی، پیشین، ص ۳۷؛ امیر حسین فخاری، جزوه درسی حقوق تجارت ۳ «برات، سفته، چک»، دانشگاه امام صادق، ص ۲۷؛ کمال نیک‌فرجام، «چک سفید امضاء و ماهیت حقوقی آن»، مجله دیدگاه‌های حقوقی، ش ۲۱ و ۲۲ (۱۳۸۰)، ص ۱۴۲.

با این حال، برخی از حقوق‌دانان بر این باورند که تکمیل مفاد سند ناقص از سوی دارنده در قالب نهاد وکالت، در حقوق تجارت پذیرفتنی نیست؛ اگرچه رویه محاکم بر آن است که تسلیم سند ناقص به معنی دادن وکالت در تکمیل است، لکن برخلاف نظر مشهور و رویه عملی، به نظر می‌رسد صرف دادن سند ناقص و سفید امضا، بر اعطای وکالت به دارنده سند دلالت نمی‌کند.^{۳۰} به این علت که اولاً پیش از تکمیل سند، امکان دارد موکل وکیل را عزل نماید، درحالی که با تسلیم سند، مالکیت آن به دارنده منتقل می‌شود و عزل وی با حقوق وکیل به عنوان مالک سند مغایر است. ثانیاً مبنای پذیرش وکالت در تکمیل سند ناقص عرف تجارتی است و این عرف نمی‌تواند خلاف مواد ۲۲۳ و ۲۲۶ قانون تجارت باشد که جنبه نظم عمومی دارند.^{۳۱} اشکال دیگری که بر این نظریه وارد شده، این است که با دقت و تأمل در رویه عرف کاملاً روشن خواهد شد که در حین تسلیم سند، عقد وکالت در ذهن هیچ‌یک از طرفین خطور نمی‌کند تا چه رسد به آنکه آن را قصد نمایند و بر طبق اصل کلی «العقود تابعه للقصد»، هیچ عقدی بدون آنکه مقصود باشد در عالم حقوق به وجود نخواهد آمد.^{۳۲}

در پاسخ به ایرادات پیش‌گفته می‌توان گفت که در اینکه هر شخصی می‌تواند امور خود را از طریق وکیل انجام دهد تردیدی نیست و اینکه وکالت می‌تواند لفظی یا فعلی باشد نیز مورد اتفاق است. در هر صورت، تمامی اعمال وکیل متوجه موکل خواهد بود. با وجود این، در مواردی که صادرکننده سند طبق توافق، تکمیل تمام یا برخی از مندرجات سند را به دارنده واگذار می‌کند، درواقع وکالت فعلی را به دارنده برای تکمیل مندرجات سند اعطا کرده است.^{۳۳} با این توضیح، این ایراد که طرفین قصد وکالت را حین تسلیم سند نداشته‌اند، رفع می‌شود.

ایراد امکان عزل وکیل و تضييع حقوق وی نیز در اصل پذیرش وکالت در سند ناقص، وارد نیست؛ چون جواز از ویژگی‌های عقد وکالت است و در مواردی که بیم سوءاستفاده

۳۰. رسول صادقی مزیدی، حقوق اسناد تجاری با نگرش به اسناد کنوانسیونهای بین‌المللی، (تهران: انتشارات جنگل، چ ۱، ۱۳۹۲)، ص ۹۲.

۳۱. ربیعا اسکینی، پیشین، ص ۴۷.

۳۲. مهدی شهید، پیشین، ص ۳۹.

۳۳. محمود حبیبی، نمایندگی در صدور اسناد تجاری در پرتو کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی، (تهران، نشر میزان، چ ۲، ۱۳۹۶)، ص ۸۰.

موکل وجود دارد، مطابق ماده ۶۷۹ قانون مدنی برای حفظ حقوق دارنده سند، می‌توان از شرط عدم عزل در ضمن عقد خارج لازم استفاده کرد. این در صورتی است که قائل به این نظر نباشیم که در خود وکالت نیز می‌توان شرط عدم عزل وکیل را قرار داد، که در این صورت به عقد خارج لازم هم نیازی نیست.^{۳۴}

همچنین، استناد به مواد ۲۲۳ و ۲۲۶ قانون تجارت، در مخالفت با وکالت در تکمیل سند ناقص به عنوان قواعد آمره پذیرفتنی نیست، چون این مواد متضمن موارد شکلی تکمیل سند تجاری است و اگر قرار باشد که این مواد با تکمیل سند از سوی نماینده مغایر باشد، به طریق اولی خلاف ماده ۲۲۷ آن قانون در خصوص وکالت در صدور است.^{۳۵} از این جهت نمی‌تواند خلاف نظم عمومی باشد، و موضع قانون‌گذار هم مبنی بر پذیرش این نوع وکالت در لایحه جدید قانون تجارت مؤید این امر است.

بحث توکیل در صدور یا تکمیل مفاد سند تجاری در نظریات مشورتی و رویه قضایی ایران نیز مورد توجه قرار گرفته است. اداره حقوقی قوه قضاییه در نظریه شماره ۷/۲۱ مورخ ۱۵ فروردین ۱۳۸۱ اعلام کرده است: «دادن چک‌های سفید امضا ظهور در تفویض اختیار پر کردن آن به دارنده چک دارد. بنابراین، وقتی کسی چکی را بدون تاریخ و سفید به کسی می‌دهد، عرفاً به معنای آن است که صادرکننده چک، اختیار درج تاریخ را به دارنده داده است که هر وقت مایل به وصول وجه آن بود، تاریخ گذاشته، به بانک مراجعه می‌کند و وجه آن را دریافت می‌دارد؛ مگر اینکه خلاف آن ثابت شود و لذا گذاشتن تاریخ از ناحیه دارنده، جعل و الحاق به‌شمار نمی‌آید و جرم نیست».^{۳۶}

این نظریه در برخی آرای محاکم نیز به چشم می‌خورد. برای نمونه، در رأی شعبه ۵۲ دادگاه تجدید نظر استان تهران مورخ ۷ مرداد ۱۳۹۲ به شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۶۹۵۰۰۵۵۲ اشاره شده است که اثبات سفید امضا بودن چک و کامل کردن آن از سوی دارنده، هیچ‌گونه

۳۴. ناصر کاتوزیان، حقوق مدنی، درس‌های از عقود معین، ج ۲، (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۱)، ص ۱۰۶.

۳۵. علیرضا عالی‌پناه و علی، جوادی، پیشین، ص ۵۵۹.

۳۶. محمد دمرچیلی؛ علی، حاتمی؛ محسن، قرائی، قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی، (تهران: انتشارات دادستان، ج ۱، ۱۳۹۳)، ص ۵۸۲.

ملازمه‌ای با بی‌اعتباری سند ندارد، زیرا ممکن است چنین تعبیر شود که صادرکننده به دارنده نمایندگی داده است که آن را به دلخواه خود تنظیم نماید.^{۳۷}

این نظر در رأی شعبه ۶۸ دادگاه تجدیدنظر استان تهران مورخ ۳۰ مهر ۱۳۹۳ به شماره ۱۶۱۰۰۹۹۷۲۱۳۱۳۰۰ نیز قابل مشاهده است که در آن بیان شده است: «دادن چک سفید امضاء ظهور در تفویض اختیار پر کردن آن به دارنده چک دارد، بنابراین وقتی کسی چکی را بدون تاریخ و سفید به کسی می‌دهد عرفاً به معنای آن است که صادرکننده چک اختیار گذاشتن تاریخ را به دارنده داده است که هر وقت مایل به وصول وجه آن بود تاریخ گذاشته، به بانک مراجعه و وجه آن را دریافت نماید مگر اینکه خلاف این امر ثابت شود و بدین لحاظ درج مندرجات مورد توافق از ناحیه دارنده جعل و الحاق بشمار نمی‌آید و جرم نیست»^{۳۸}.

با توجه به مطالب ذکرشده و با استناد به عرف تجاری و مواد ۲۲۷ قانون تجارت، ماده ۱۹ و تبصره دوم ماده ۵ مکرر قانون صدور چک مصوب ۱۳۸۲، ماهیت نمایندگی در تکمیل سند ناقص به قیاس اولویت مورد پذیرش واقع می‌شود. عدم پذیرش این نظر با هدف اسناد تجاری که به منظور تسهیل روابط تجاری رواج یافته‌اند، مغایر است. چون نپذیرفتن آن سبب می‌شود دایره کارکرد سند تجاری محدود شود و تمایل اشخاص به‌ویژه تجار برای استفاده از آن در موقعیت‌های مختلف تجاری کاهش یابد.

بحث دیگری که در این خصوص مطرح است، تفاوت نمایندگی در صدور با نمایندگی در تکمیل است. منظور از نمایندگی در صدور سند، این است که نماینده به جای اصیل مندرجات الزامی سند را تکمیل و آن را حسب مورد امضا یا مهر نماید. آنچه از دید ایشان در صدور سند به نمایندگی موضوعیت دارد، امضا یا مهر سند است و تکمیل مندرجات آن از این حیث چندان اهمیتی ندارد. پس اگر تمام مندرجات سند به‌وسیله صاحب حساب تکمیل شود و شخص نماینده آن را امضا کرده، در اختیار دارنده قرار دهد، موضوع نمایندگی در

۳۷. پژوهشگاه قوه قضاییه، (۱۳۹۲ ب)، رأی شعبه ۵۲ تجدیدنظر استان تهران.

<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=RklWelRKdWowNik9>

۳۸. پژوهشگاه قوه قضاییه، (۱۳۹۳)، رأی شعبه ۶۸ تجدید نظر استان تهران.

<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=Sjdjak1pMEF3VUK9>

صدور محقق می‌شود. همچنین اگر اصیل سند را صرفاً امضا کند و تکمیل بقیه موارد را به دارنده واگذار نماید، در این مورد موضوع نمایندگی در تکمیل مندرجات سند مطرح می‌شود.^{۳۹} تفاوت دیگرشان این است که در بحث نمایندگی در صدور، دو شخص مطرح می‌شوند؛ یکی صادرکننده (نماینده) و دیگری صاحب حساب (اصیل). ولی در بحث تکمیل، تمام مسئولیت به‌عهده صادرکننده است که در واقع امضاکننده سند می‌باشد، و تکمیل‌کننده در مقابل دارندگان بعدی اگر جزء مسئولان باشد مسئولیت خواهد داشت؛ در غیر این صورت هیچ مسئولیتی متوجه او نخواهد بود.^{۴۰}

در اینکه از اساسی‌ترین عناصر صدور سند تجاری، امضا و تسلیم آن به دارنده است تردیدی نیست، اما در اینکه امضا و تسلیم برای تعیین تاریخ صدور کافی است یا خیر، اختلاف نظر وجود دارد. از کلام برخی که تفاوت نمایندگی در صدور و نمایندگی در تکمیل را مطرح کرده‌اند چنین استنباط می‌شود که زمان صدور سند را همان تاریخ امضا و تحویل آن به دارنده می‌دانند، در حالی که برخی دیگر زمان صدور سند ناقص را تاریخ تکمیل مندرجات آن از سوی دارنده می‌شناسند.^{۴۱} طبق نظر این گروه از حقوق‌دانان، تاریخ صدور همان تاریخ تکمیل است، نه تاریخ امضا و تحویل آن به دارنده، و پذیرش هریک از این دیدگاه‌ها نتایج متفاوتی دارد.

در مقام تحلیل و ترجیح نظریات یادشده باید گفت، اولاً بین اینکه امضا و تسلیم از عناصر اساسی صدور اسناد تجاری است، با تعیین تاریخ صدور هیچ ملازمه‌ای وجود ندارد، چون امضا و تسلیم برای صدور لازم است، اما کافی نیست. ثانیاً اعتبار سند تجاری و ترتب آثار بر آن پس از تکمیل صورت می‌گیرد. پس، در هر صورت، صادرکننده همان امضاکننده سند تجاری است، خواه اصیل باشد یا نماینده. اما بسته به اینکه مندرجات سند هنگام امضا تکمیل باشد یا ناقص، در تعیین تاریخ صدور تأثیر می‌گذارد. زیرا صرف امضای سند ناقص و تحویل آن به دیگری زمان قطعی صدور آن سند نیست، بلکه اعطای نمایندگی به دارنده

۳۹. محمود حبیبی، پیشین، ص ۸۰.

۴۰. رضا سکوتی نسیمی، مباحث تحلیلی از حقوق اسناد تجاری، (تهران: انتشاران مجد، ج ۱، ۱۳۹۳)، ص ۵۲.

۴۱. جواد معتمدی، پیشین، ص ۲۶۸؛ علیرضا، عالی‌پناه، پیشین، ص ۵۵۹؛ مهدی، شهیدی، پیشین، صص ۴۰-۴۳.

است، تا آن را تکمیل نموده، پس از تکمیل، تاریخ صدور قطعی شده، سند یادشده از مزیت سند تجاری برخوردار می‌شود.

۲.۲. ماهیت تکمیل اسناد تجاری در کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال

کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال به شکل صریح به بیان ماهیت تکمیل سند تجاری پرداختند. در قسمتی که پیش از این در بحث بررسی امکان تکمیل سند تجاری بیان کردیم، کنوانسیون‌های یادشده با بیان برخی آثار سند ناقص و اعتبار آن پس از تکمیل از سوی دارنده، به شناسایی آن پرداخته بودند، از این جهت ماهیت تکمیل سند ناقص از جانب دارنده در کنوانسیون‌های یادشده روشن نیست. اما برعکس در بحث نمایندگی در صدور اسناد تجاری، این کنوانسیون‌ها از صراحت بیشتری برخوردارند. چنان‌که کنوانسیون آنسیترال در ماده ۳۶ مصوب ۱۹۸۸ به تفصیل در ۵ بند به بیان موضوع نمایندگی در صدور پرداخته است. در بند اول این ماده آمده است: ۱- یک سند ممکن است به‌وسیله نماینده صادر شود^{۴۲}. همچنین ماده ۸ کنوانسیون ۱۹۳۰ و ماده ۱۱ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو به موضوع نمایندگی در صدور اشاره دارند. اما در خصوص نمایندگی در تکمیل چنین صراحتی در کنوانسیون‌های یادشده دیده نمی‌شود.

اما با توجه به اینکه انجام تجارت و فعالیت‌های بازرگانی از طریق نمایندگی یک امر بدیهی است^{۴۳} و از طرفی با نگاه به دلالت ضمنی پاراگراف اول، و بند (a) پاراگراف دوم ماده ۱۲ کنوانسیون آنسیترال و نیز ماده ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو و ماده ۱۳ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو، می‌توان پذیرش نمایندگی در تکمیل سند تجاری را از کنوانسیون‌های یادشده استنباط نمود.

در قسمت اخیر پاراگراف اول ماده ۱۲ کنوانسیون آنسیترال مقرر شده است: «...سندی که یک یا چند شرط از شرایط مقرر در مواد ۲ و ۳ این کنوانسیون را فاقد باشد، ممکن است تکمیل گردد و سندی که به این صورت تکمیل گردد، اعتبار برات و یا سفته را خواهد داشت». در حقوق انگلیس این نظر مورد تأیید قرار گرفته و بیان شده که اعتبار سند ناقص

42. Article 36 (1. An Instrument may be Signed by an Agent.)

43. Michael, Furnston, *op. cit.*, p. 139.

پس از تکمیل چنان است که گویا هرگز چنین سندی ناقص نبوده است.^{۴۴}

بند نخست پاراگراف دوم ماده ۱۲ کنوانسیون آنسیترال بیان می‌دارد: «شخصی که سند را قبل از تکمیل آن امضا نماید می‌تواند به فقدان اختیار تکمیل‌کننده سند در برابر منتقل‌الیه که هنگام انتقال آگاه به این امر بوده است، استناد نماید». مفهوم مخالف قسمت اول این ماده این است که اگر تکمیل‌کننده در حدود اختیارش عمل کرده باشد سند معتبر است. مشخص کردن حدود اختیار تکمیل‌کننده هم جز از طریق توافق نمایندگی میان صادرکننده و دارنده سند قابل توجیه نیست. این امر از قرینه بند اول ماده ۱۲ کنوانسیون که بعد از تکمیل، اعتبار برات و سفته را پذیرفته است نیز برداشت می‌شود.

همچنین اینکه کنوانسیون یادشده اعتبار سندی را که متعاقباً تکمیل می‌شود، در پاراگراف نخست ماده ۱۲ پذیرفته است و در پاراگراف دوم همان ماده استناد به عدم اختیار تکمیل‌کننده را در مقابل دارنده ناآگاه نمی‌پذیرد، دلالت بر این دارد که دارنده به‌عنوان نماینده صادرکننده اقدام به تکمیل کرده است و گرنه نایبستی معتبر می‌بود. حالا اگر نماینده خارج از اختیار خود سند را تکمیل نماید در برابر منتقل‌الیه آگاه، قابل استناد است، نه دارنده ناآگاه و باحسن‌نیت. از نحوه بیان این دو پاراگراف، نمایندگی در تکمیل به‌خوبی استنباط می‌شود.

ماده ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو مقرر می‌دارد: «اگر براتی که هنگام صدور، متن آن هنوز تکمیل نشده است، به‌نحوی غیر از توافق قبلی طرفین کامل شود، عدم رعایت چنین توافقی علیه دارنده سند مسموع نیست، مگر اینکه شخص اخیر مالکیت برات را با سوء نیت تحصیل نموده و یا در به‌دست آوردن آن تقصیر عمدی مرتکب شده باشد». از عبارت «به‌نحوی غیر از توافق قبلی طرفین کامل شود» استنباط می‌شود که میان صادرکننده سند ناقص و دارنده آن توافق اولیه‌ای مبنی بر تکمیل سند ناقص وجود داشته است. این توافق را با توجه به آثار و فرایندی که به‌وجود آمده است، به جز نمایندگی نمی‌شود چیز دیگری دانست. اینکه عدم رعایت این توافق در مقابل دارنده باحسن‌نیت مسموع نیست، به اصل حسن نیت و عدم

44. Maurice, Megrah, (*The Law of Bills of Exchange, Promissory Notes, Bank Notes and Cheques. 23rd*), Byles on Bills of Exchange, (Ed – London: Sweet & Maxwell, 1972), p. 31.

توجه به ایرادات سابق به‌عنوان اصولی که بر اسناد تجاری حاکم است، برمی‌گردد.^{۴۵}

اما این راه‌حل در حقوق فرانسه با استفاده از حق رزرو یادشده در ماده ۳ ضمیمه دوم کنوانسیون پیش‌گفته پذیرفته نشده است. در سیستم حقوقی فرانسه ممکن است برات در اجرای یک قرارداد قبلی از سوی دارنده و حین دریافت شدن برات از او، یا از سوی صادرکننده پس از قبولی برات‌گیر تکمیل شود. اعتبار برات پس از تکمیل، مشروط بر این است که تکمیل‌کننده مطابق قراردادی که بین طرفین منعقد شده است عمل نماید؛ در غیر این صورت کسی که قبلاً به تکمیل برات رضایت داده است، نسبت به تکمیلی که خارج از قرارداد قبلی صورت گرفته است تکلیفی ندارد.^{۴۶}

ماده ۱۳ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو هم بیان می‌دارد: «هرگاه متن چکی که هنگام صدور ناقص بوده است، به نحوی خلاف توافق قبلی طرفین کامل شود، عدم رعایت چنین توافقی علیه دارنده سند قابل استناد نیست، مگر آنکه شخص اخیر چک را با سوء نیت تحصیل کرده یا در به‌دست آوردن آن مرتکب تقصیر فاحش شده باشد». در این ماده، هم عین مطالب ماده ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو در مورد سفته و برات تکرار شده و هم دلالت هردو به نمایندگی دارنده در تکمیل سند ناقص واضح است. گرچه مواد یادشده به بیان آثار عدم رعایت توافق صادرکننده و دارنده پرداخته، اما پرواضح است که چنانچه توافقی مبنی بر نمایندگی در تکمیل وجود نداشت، سخن از آثار آن لغو بود.

۳. آثار نمایندگی در تکمیل اسناد تجاری

در صورت تکمیل مندرجات سند به‌وسیله نماینده (دارنده سند)، مسئولیت آن به‌عهده چه کسی است، اصیل یا نماینده (دارنده سند) و یا هر دو؟ هرگاه تکمیل سند بدون اختیار یا خارج از حدود اختیار صورت گیرد، تکلیف اعتبار سند چه خواهد شد؟ با پذیرش اینکه زمان صدور، تاریخ امضا و تسلیم است یا زمان تکمیل، چه آثاری بر آن مترتب می‌شود؟ که به شرح زیر مورد مذاقه قرار می‌گیرد.

45. Summers, Robert- White, James, (*Uniform Commercial Code*), vol-1, West Group, 2002.

46. Roblot, Ripert, (*Trait de Droit Commercial*), n- Les References Cites, 1944, t2.

۳.۱. آثار تکمیل سند تجاری در حقوق ایران

در قانون تجارت ایران هیچ مقرره‌ای راجع به آثار تکمیل اسناد تجاری وجود ندارد. از ماده ۱۹ قانون صدور چک که به بیان آثار نمایندگی در صدور چک اختصاص یافته است نیز نمی‌توان از بحث نمایندگی در تکمیل اسناد تجاری استفاده کرد. چون میان نمایندگی در صدور و نمایندگی در تکمیل تفاوت اساسی وجود دارد. طبق صراحت ماده پیش‌گفته، نماینده و اصیل در مقابل دارنده متضامناً مسئول هستند. حال آنکه در بحث نمایندگی در تکمیل تمام مسئولیت متوجه اصیل است، مگر اینکه تکمیل‌کننده در مقابل دارنده‌های بعدی جزء مسئولان مانند ظهرنویس باشد که در این صورت به واسطه امضای خودش به‌عنوان ظهرنویس مسئول است، نه به‌عنوان نماینده در تکمیل. چون اساساً امضا مسئولیت‌آور است، نه هر سخن یا نوشته غیرقابل استناد^{۴۷}.

لایحه جدید قانون تجارت مصوب ۱۳۹۰ در این خصوص موضع روشن‌تری دارد و در مواد ۷۰۷، ۷۸۵ و ۷۹۰ به بحث تکمیل سند تجاری و آثار آن پرداخته است. آثار مستقیم تکمیل سند ناقص این است که به‌محض تکمیل، سند یادشده شامل اسناد تجاری می‌شود و از تمام مزیت‌هایی که قانون برای اسناد تجاری در نظر گرفته است برخوردار می‌گردد. در بحث آثار، تاریخ صدور سند همان تاریخ تکمیل خواهد بود، اگرچه صدور سند با امضا و تحویل آن متصور است، اما در اسناد ناقص تاریخ صدور همان تاریخ تکمیل تعیین می‌شود. با توجه به این دو نکته، آثار تکمیل سند بررسی می‌گردد.

ماده ۷۰۷ لایحه جدید قانون تجارت بیان می‌دارد: «اگر برات به هنگام صدور فاقد شرایط مذکور در ماده (۷۰۳) این قانون باشد و سپس به‌وسیله دارنده برات تکمیل شود، اعتبار برات را دارد. در این صورت هیچ یک از مسؤولان برات نمی‌توانند در برابر دارنده ناآگاه به فقدان اختیار تکمیل‌کننده سند یا خروج او از حدود اختیارات اعطائی استناد کنند».

قسمت پایانی ماده یادشده آثار تکمیل سند تجاری را بیان نموده، به‌موجب آن، تکمیل‌کننده و صادرکننده، هر دو در مقابل دارنده باحسن‌نیت به پرداخت وجه سند مسئول

۴۷. رضا سکوتی نسیمی، پیشین، ص ۵۲.

هستند. این در صورتی است که تکمیل کننده به عنوان دارنده اول سند، آن را به دیگری منتقل کرده باشد. اگر تکمیل کننده شخص دیگری غیر از دارنده اولی باشد هیچ مسئولیتی متوجه او نخواهد بود. یعنی هیچ یک از مسئولان سند نمی تواند به فقدان اختیارات تکمیل کننده در مقابل دارنده استناد کند. چون پس از تکمیل، سند یادشده از مزایای اسناد تجاری برخوردار می شود و اصل در اسناد تجاری عدم توجه به ایرادات پیشین است.^{۴۸} در صورتی که تکمیل کننده فاقد اختیار باشد و یا خارج از اختیارات خود اقدام به تکمیل سند تجاری کند، باز هم امضاکننده نمی تواند در برابر دارنده ناآگاه، به فقدان اختیار تکمیل کننده استناد نماید، زیرا امضاکننده سند تجاری این ظاهر قابل اعتماد را به وجود آورده که تکمیل کننده سند مأذون از جانب وی بوده است.^{۴۹}

البته این اقدام به تکمیل سند تجاری خارج از حدود اختیارات تفویض شده از جانب صادرکننده، میان صادرکننده و تکمیل کننده قابل استناد است و هر کس که ادعا می کند به او چنین اختیاری داده شده است باید حدود اختیار خود را ثابت کند. برخی از حقوق دانان هم در تأیید این نظر معتقدند در جایی که توافق بین تکمیل کننده و صادرکننده، مبنی بر تکمیل سند وجود دارد، اما خلاف توافق در تکمیل سند عمل شود، اقدام تکمیل کننده فضولی بوده، نافذ نیست.^{۵۰}

ماده ۷۸۵ لایحه یادشده در مورد سفته و ماده ۷۹۰ در مورد چک نیز چنین بیان می دارد: «اگر سفته به هنگام صدور فاقد شرایط مذکور در ماده (۷۸۳) این قانون باشد و سپس به وسیله دارنده تکمیل شود، اعتبار سفته را دارد. در این صورت هیچ یک از مسئولان سند نمی تواند در برابر دارنده ناآگاه به فقدان اختیار تکمیل کننده سند یا خروج او از حدود اختیارات اعطائی استناد کند».

ماده ۷۹۰ در مورد چک مقرر می دارد: «اگر چک به هنگام صدور فاقد شرایط مذکور در ماده (۷۸۸) این قانون باشد و سپس به وسیله دارنده تکمیل شود، اعتبار چک را دارد. در این

۴۸. علیرضا شریفی، پیشین، ص ۲۲۳.

۴۹. کوروش کاویانی، پیشین، ص ۸۴.

۵۰. مهرباب دارابپور، پیشین، ص ۲۴۹.

صورت صادرکننده چک نمی‌تواند در برابر دارنده ناآگاه به فقدان اختیار تکمیل‌کننده سند یا خروج او از حدود اختیارات اعطائی استناد کند».

در همه حالات یادشده در مواد ۷۰۷، ۷۸۵ و ۷۹۰ لایحه جدید قانون تجارت، سند تجاری چه برات باشد، چه سفته و چه چک، پس از تکمیل آن، امضاءکننده مسئول پرداخت وجه آن سند در مقابل دارنده ناآگاه است. اگر تکمیل‌کننده طبق توافق، مندرجات سند را کامل نکرده باشد، صادرکننده پس از پرداخت وجه سند به دارنده، می‌تواند به تکمیل‌کننده که خارج از توافق فی‌مابین، اقدام به تکمیل مندرجات سند نموده است رجوع کند. حال اگر اختلافی میان صادرکننده و تکمیل‌کننده به وجود آمد، حرف تکمیل‌کننده بر طبق اصل است، زیرا امضای سند ناقص از سوی صادرکننده دلالت بر این می‌کند که به تکمیل‌کننده این اختیار را داده است که طبق میل خویش، مندرجات سند را تکمیل کند. اگر صادرکننده مدعی است تکمیل‌کننده چنین اختیاری نداشته است، باید عدم اختیار ایشان را ثابت کند. برای مثال، اگر شخص «الف» چک سفید امضا را بابت بدهی به شخص «ب» بدهد، اما شخص «ب» بیشتر از مبلغی که از «الف» طلب دارد در چک درج نماید، در این فرض قطعاً «الف» موافق مبلغی که «ب» در چک درج کرده است، نیست. از طرفی با امضای چک سفید، ظاهراً اختیار درج مبلغ را به «ب» داده است. این حالت ظاهراً به نفع «ب» و به ضرر «الف» است. حال شخص «الف» به‌عنوان مدعی باید ثابت کند که شخص «ب» برای درج چنین مبلغی اختیار نداشته و یا خارج از حدود اختیار داده‌شده عمل کرده است.

همچنین در این خصوص از معیاری که برای آثار نمایندگی در صدور سند، در لایحه یادشده آمده است، می‌توان برای نمایندگی در تکمیل سند هم استفاده کرد. با این بیان که در ماده ۷۰۸ لایحه جدید قانون تجارت مقرر شده است: «چنانچه برات به نمایندگی از طرف شخصی دیگری صادر، ظهنویسی، ضمانت یا قبول شود امضاءکننده مسؤول پرداخت وجه سند نیست مگر اینکه به وکالت خود در متن سند تصریح نکند یا خارج از حدود اختیارات خود یا بدون اختیار عمل نماید که در این صورت، حسب مورد، امضاءکننده با رعایت این قانون مسؤول پرداخت کل وجه سند یا میزانی است که از اختیارات خود تجاوز کرده است». مفاد این ماده طبق مواد ۷۸۶ و ۷۹۲ لایحه یادشده در مورد سفته و چک نیز

لازم‌الاجرا است.

به نظر نگارندگان این مقاله، اگر نماینده بدون تصریح نمایندگی خود در سند، حسب مورد مسئول پرداخت کل وجه سند یا میزانی که از اختیارات خود تجاوز کرده است باشد، پس تکمیل‌کننده که بدون اختیار یا خارج از اختیار خود اقدام به تکمیل سند نموده است، حسب مورد در مقابل صادرکننده، مسئول پرداخت کل وجه سند یا به میزانی خواهد بود که از اختیارات خود تجاوز کرده است.

وجه افتراق این دو مورد این است که در نمایندگی در صدور، نماینده در مقابل «دارنده» مسئول است، اما در نمایندگی در تکمیل، نماینده فاقد اختیار یا متجاوز از حدود اختیارات داده‌شده، در مقابل «صادرکننده» مسئول است، نه دارنده.

بحث دیگر، راجع به برخی آثار است که متکی به تاریخ صدور اسناد تجاری است؛ چنان که طبق ماده ۷ قانون صدور چک، صدور چک بلامحل جرم بوده، صادرکننده حسب مبلغ مندرج در چک محکوم می‌شود.

اگر تاریخ صدور را همان تاریخ امضا و تسلیم سند به دارنده در نظر بگیریم، باید به محض صدور و قبل از تکمیل سند در چک‌های بلامحل، صادرکننده مجرم شناخته شده، مجازات شود. اما اگر تاریخ صدور را زمان تکمیل سند بدانیم، در این صورت قبل از تکمیل، صادرکننده مجرم نبوده، مجازات نخواهد شد. بر پایه مطالبی که پیش‌تر بیان شد، نظر دوم صائب است.^{۵۱}

بر اساس این نظر، موضع قانون‌گذار در بندهای «الف» و «ه» ماده ۱۳ قانون صدور چک به‌خوبی تفسیر می‌شود؛ چراکه قانون‌گذار در ماده یادشده بیان می‌دارد: «در موارد زیر صادرکننده چک قابل تعقیب کیفری نیست. الف: در صورتی که ثابت شود چک سفید امضا داده شده باشد. ... ه: در صورتی که ثابت شود چک بدون تاریخ صادر شده و یا تاریخ واقعی صدور چک مقدم بر تاریخ مندرج در متن چک باشد». پس، تاریخ صدور این چک‌ها در مورد

۵۱. حمید میری، سیروس شهریاری و مصطفی عابدین‌پور، «بررسی تحلیلی برخی از جنبه‌های حقوقی برات از دریچه لایحه نوین تجارت»، مجله پژوهش‌های حقوقی، ش ۳۲ (۱۳۹۶)، ص ۲۲۴.

نخست (یعنی بند «الف»)، تاریخ تکمیل مبلغ آن، و در مورد دوم (یعنی بند «ه») که شامل حالت اول (چک بدون تاریخ)، درج تاریخ آن، و در حالت دوم (چکی که تاریخ واقعی صدور آن بر تاریخ مندرج در متن چک مقدم باشد)، همان تاریخی است که در متن چک درج شده، نه تاریخ واقعی که صادر شده است و مطابق این حالت، صادرکننده قابل تعقیب کیفری خواهد بود.

۳.۲. آثار تکمیل سند تجاری در کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال

در کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال مواد مستقلی به آثار تکمیل اسناد تجاری اختصاص نیافته است، اما از ماده ۱۲ کنوانسیون آنسیترال، ماده ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو و ماده ۱۳ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو می‌توان برخی آثار آن را استنباط نمود. بند اول و دوم پاراگراف دوم ماده ۱۲ کنوانسیون آنسیترال، اثر سندی را که متعاقباً تکمیل می‌گردد، در مقایسه با سندی که از ابتدا کامل بوده است، به این صورت بیان کرده است: «۱- شخصی که سند را قبل از تکمیل آن امضا نماید می‌تواند به فقدان اختیار تکمیل‌کننده سند در برابر منتقل‌الیه که هنگام انتقال آگاه به این امر بوده است، استناد نماید. ۲- شخصی که سند را پس از تکمیل آن امضا می‌کند بر اساس مفاد سند تکمیل‌شده دارای مسئولیت است».

امضاکننده سند تجاری در هر صورت مسئولیت دارد؛ چه مفاد سند کامل باشد و چه ناقص. لیکن در سندی که بعد از تکمیل مفاد آن امضا شده، مسئولیت امضاکننده همیشه قابل استناد است. اما در خصوص سندی که امضا قبل از تکمیل مفاد سند صورت می‌گیرد و از سوی دارنده این موارد تکمیل شود، در خصوص اینکه تکمیل‌کننده طبق اختیاری که امضاکننده برای آن داده، عمل کرده یا خارج از اختیار، محل بحث واقع شده است. اگر تکمیل‌کننده در حیطه اختیار خویش عمل نموده باشد، امضاکننده هم در برابر دارنده آگاه و هم دارنده ناآگاه و باحسن نیت مسئولیت دارد. اما اگر تکمیل‌کننده خارج از محدوده اختیار خود عمل کرده باشد، در این صورت، امضاکننده در برابر دارنده عالم به این امر مسئولیتی ندارد، چون دارنده از عدم اختیار تکمیل‌کننده آگاه بوده، پذیرش او اقدام علیه خویش است. اما امضاکننده در مقابل دارنده ناآگاه ولی باحسن نیت مسئول پرداخت وجه سند خواهد بود. بعد از پرداخت وجه سند به دارنده ناآگاه، امضاکننده می‌تواند با اثبات عدم اختیار

تکمیل کننده به مقداری وجهی که به دارنده باحسن نیت پرداخت کرده است، به تکمیل کننده فاقد اختیار یا متجاوز از حدود اختیارات رجوع کند.^{۵۲}

ماده ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو مقرر می‌دارد: «اگر براتی که هنگام صدور، متن آن هنوز تکمیل نشده است، به نحوی غیر از توافق قبلی طرفین کامل شود، عدم رعایت چنین توافقی علیه دارنده سند مسموع نیست، مگر اینکه شخص اخیر مالکیت برات را با سوء نیت تحصیل نموده و یا در به دست آوردن آن تقصیر عمدی مرتکب شده باشد».

ماده ۱۳ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو بیان می‌دارد: «هرگاه متن چکی که هنگام صدور ناقص بوده است، به نحوی خلاف توافق قبلی طرفین کامل شود، عدم رعایت چنین توافقی علیه دارنده سند قابل استناد نیست، مگر آنکه شخص اخیر چک را با سوء نیت تحصیل کرده یا در به دست آوردن آن مرتکب تقصیر فاحش شده باشد».

مفاد ماده ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو و ماده ۱۳ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو، هر دو از لحاظ محتوا یکی هستند، با این تفاوت که اولی راجع به سفته و برات، و دومی راجع به چک است. در مجموع هر دو ماده یادشده در خصوص احکام اسناد تجاری به طور خاص هستند و از این جهت می‌شود تحلیلی یکسانی برای آنها ارائه داد. دلالت مواد یادشده این است که امضاکننده سند ناقص در هر صورت در مقابل دارنده سند مسئول است و برای رفع مسئولیت از خود نمی‌تواند به عدم اختیار تکمیل کننده در مقابل دارنده سند استناد کند؛ مگر اینکه دارنده سند در تحصیل آن سوء نیت داشته یا مرتکب تقصیر سنگین یا فاحش شده باشد. که در این صورت امضاکننده می‌تواند برای رفع مسئولیت از خود به سوء نیت و تقصیر دارنده استناد کرده، در نتیجه از پرداخت وجه سند خودداری نماید.^{۵۳}

اما این راه حل در حقوق فرانسه با استفاده از حق رزرو یادشده در ماده ۳ ضمیمه دوم کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو پذیرفته نشده است. در سیستم حقوقی فرانسه، اعتبار برات پس از تکمیل مشروط بر این است که تکمیل کننده مطابق قرارداد منعقدشده بین طرفین، برات را

52. Geva, Benjamin, «The Modernization of the Bill of Exchange Act - Proposal», Canadian Business Law, (Canada: 2013) , p. 33.

53. David, Walker, *The Oxford Companion Law*, (America, New York: 1980) p. 41.

تکمیل کرده باشد، در غیر این صورت کسی که پیش تر به تکمیل برات رضایت داده است، نسبت به تکمیل صورت گرفته در خارج از قرارداد قبلی تکلیفی ندارد.^{۵۴}

نتیجه

در این تحقیق با توجه به بررسی‌های انجام شده چنین نتیجه‌گیری می‌شود:

۱- امکان تکمیل سند تجاری در حقوق ایران بر مبنای رویه قضایی، عرف تجاری و دکترین حقوقی و مواد ۷۰۷، ۷۸۵ و ۷۹۰ لایحه جدید قانون تجارت مصوب ۱۳۹۰ پذیرفته شده است. این امر پس از تصویب قانون صدور چک در سال ۱۳۵۵، تحت اصطلاح «سفید امضا» در ادبیات حقوقی ایران رخنه کرده است. تکمیل سند تجاری یا «سند ناقص» در کنوانسیون‌های ژنو و آنسیترال به ترتیب در مواد ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو، ۱۳ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو و ۱۲ کنوانسیون آنسیترال پیش‌بینی شده است. صراحت کنوانسیون‌های یادشده در شناسایی و اعتبار تکمیل اسناد ناقص از حقوق ایران بیشتر است.

۲- ماهیت تکمیل سند ناقص در قالب نهاد حقوقی «نمایندگی در تکمیل» با استناد به مواد ۲۲۷ قانون تجارت، ۶۵۶، ۶۵۸ و ۶۷۴ قانون مدنی، مواد ۷۰۷، ۷۸۵ و ۷۹۰ لایحه جدید قانون تجارت و همچنان رویه قضایی و عرف تجاری در حقوق ایران قابل توجیه است. این ماهیت در اسناد بین‌المللی هم از مواد ۱۰ کنوانسیون ۱۹۳۰ ژنو، ۱۳ کنوانسیون ۱۹۳۱ ژنو و ۱۲ کنوانسیون آنسیترال قابل استنباط است.

۳- امضاکننده سند ناقص در مقابل دارنده سند مسئولیت دارد و نمی‌تواند در این خصوص به عدم اختیار تکمیل‌کننده استناد کند. تکمیل‌کننده هم در مقابل دارنده بعدی اگر جزء مسئولان سند تجاری باشد مسئولیت دارد، در غیر این صورت به صرف تکمیل‌کننده بودن، مسئولیتی در مقابل دارنده ندارد.

۴- در تعیین تاریخ صدور چکی که تکمیل شده، دو نظریه مطرح است: نظریه نخست، تاریخ «امضا و تسلیم» و نظریه دوم، تاریخ «تکمیل مندرجات». نظریه نخست قادر به منطبق ساختن آثار صدور سند تجاری با واقعیت نیست. از این جهت با نقد و تحلیلی که در

54. Roblot, Ripert, *op. cit.*, p 2.

این تحقیق صورت گرفت، نظریه «تاریخ صدور همان تاریخ تکمیل است» معرفی شد که می‌تواند آثار صدور سند تجاری را با واقعیت منطبق سازد. به این ترتیب، بعد از تکمیل تمام شرایط شکلی، مقررات تجاری بر اسناد ناقص اعمال می‌شود. همچنین موضع قانون‌گذار در بند «الف» و بند «ه» ماده ۱۳ قانون صدور چک با این نظر قابل توجیه است.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

- کتابها

۱. اسکینی، ربیعا، حقوق تجارت، برات، سفته، قبض انبار، اسناد در وجه حامل و چک، (تهران: انتشارات سمت، چ ۲۹، ۱۳۹۹).
۲. حبیبی، محمود، نمایندگی در صدور اسناد تجاری در پرتو کنوانسیون ها و اسناد بین المللی، (تهران: نشر میزان، چ ۲، ۱۳۹۶).
۳. داراب پور، مهرباب، قواعد عمومی حقوق تجارت و معاملات بازرگانی، (تهران: انتشارات جنگل، چ ۱، ۱۳۹۱).
۴. دمرچیلی، محمد؛ حاتمی، علی؛ قرائی، محسن، قانون تجارت در نظم حقوقی کنونی، (تهران: انتشارات دادستان، چ ۱، ۱۳۹۳).
۵. ستوده تهرانی، حسن، حقوق تجارت، ج ۳، (تهران: نشر دادگستر، چ ۱۹، ۱۳۹۰).
۶. سکوتی نسیمی، رضا، مباحث تحلیلی از حقوق اسناد تجاری، (تهران: انتشاران مجد، چ ۱، ۱۳۹۳).
۷. شریفی، علیرضا، اصول و قواعد حاکم بر اسناد تجاری، (تهران: انتشارات دادگستر، چ ۱، ۱۳۹۵).
۸. صادقی مزیدی، رسول، حقوق اسناد تجاری با نگرش به اسناد کنوانسیونهای بین المللی، (تهران: انتشارات جنگل، چ ۱، ۱۳۹۲).
۹. عبدی پور فرد، ابراهیم، حقوق تجارت، ج ۳، (تهران: انتشارات مجد، چ ۱، ۱۳۹۴).
۱۰. فخاری، امیرحسین، جزوه درسی حقوق تجارت ۳ «برات، سفته، چک»، دانشگاه امام صادق.
۱۱. کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، درس های از عقود معین، ج ۲، (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۱).
۱۲. کاویانی، کورش، حقوق اسناد تجاری، (تهران: نشر میزان، چ ۶، ۱۳۹۳).
۱۳. معتمدی، جواد، درسنامه جامع حقوق تجارت، (تهران: انتشارات اندیشه ارشد، چ ۱، ۱۳۹۹).

- مقاله‌ها

۱۴. توکلی، احمدرضا، «تفاوت عقود اذنی با نهاد حقوقی إذن»، *پژوهش‌نامه فقه و حقوق اسلامی*، ش ۵ (۱۳۹۰).
۱۵. عالی‌پناه، علیرضا و جوادیه، علی، «اثر نظریه نمایندگی در صدور سند تجاری بر تعیین تاریخ چک و لوازم آن با نگاهی به کنوانسیون های ژنو درباره چک مصوب ۱۹۳۱م»، *پژوهش‌نامه حقوق اسلامی*، ش ۲ (۱۳۹۸).
۱۶. عبدی‌پور، ابراهیم و پرهیزگار، عبدالرضا، «نظریه اعتماد و تأثیر آن بر قواعد حاکم بر نمایندگی (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و حقوق اروپایی)»، *مطالعات حقوق تطبیقی معاصر*، ش ۱۷ (۱۳۹۷).
۱۷. فتوحی‌راد، علی، «حقوق دارنده چک و نوآور های قانون اصلاحی صدور چک»، *فصلنامه داخلی کانون وکلای دادگستری*، ش ۱۸ (۱۳۹۸).
۱۸. کاویار، حسین و جوانمرد فرخانی، ابراهیم و میری، حمید، «ماهیت‌شناسی إذن»، *دوفصلنامه علمی مطالعات فقه اسلامی و مبانی حقوق*، ش ۴۲ (۱۳۹۹).
۱۹. مهدی، شهیدی، «بحثی درباره چک بدون تاریخ»، *مجله کانون وکلای*، ش ۱۰۷ (۱۳۴۹).
۲۰. میری، حمید، شهریار، سیروس و عابدین‌پور، مصطفی، «بررسی تحلیلی برخی از جنبه‌های حقوقی برات از دریچه لایحه نوین تجارت»، *مجله پژوهش‌های حقوقی*، ش ۳۲ (۱۳۹۶).
۲۱. نیک‌فرجام، کمال، «چک سفید امضاء و ماهیت حقوقی آن»، *مجله دیدگاه‌های حقوقی*، ش ۲۱ و ۲۲ (۱۳۸۰).

ب) منابع انگلیسی

22. Benabrt, Alain, *Droit Civil les Oobligations, Ddomat Droit Prive*, op, cite, (Paris: 2003).
23. Benjamin, Geva, *The Modernization of the Bill of Exchange Act - Proposal*, Canadian Business Law, (Canada: 2013).
24. Convention Providing a *Uniform Law for Bill of Exchange* and Promissory Notes: (1930-06-07).
25. Convention Providing a *Uniform Law for Cheques* Date Enacted: (1931-03-19).
26. Furmston, Michael, *Principles of Commercial Law*, (London: Cavendish, Second Edition, 2001).
27. Megrah, Maurice, F. R. Ryder, *The Llaw of Bills of Exchange*,

- Promissory Notes*, Bank Notes and Cheques. 23rd, Byles on Bills of Exchange, Ed – (London; Sweet & Maxwell, 1972).
28. Ripert, G. et R. Roblot, *Traite de Droit Commercial*, t.2, n- les Referenes Citees, (1944).
29. Robert Bradhate and Fidelma White, *Commercial Law*, (New York: Oxford, 2009).
30. Snyder, Francis, *Economic Globalization and the Law in the 21st Century*, in Austin Sarat (ed), the Blackwell Companion to Law and Society, Blackwell Publishers, (New York: 2003).
31. Summers, Robert, **White, James**, *Uniform Commercial Code*, vol-1, West Group, (2002).
32. United Nation *Convention on International Bills of Exchange* and international promissory notes.
33. Walker, David, *The Oxford Companion Law*, (America – New York: 1980).

ج) آرای قضایی

۳۴. پژوهشگاه قوه قضاییه (۱۳۹۲ الف)، رأی شعبه ۵۲ تجدیدنظر استان تهران، مشاهده در تاریخ ۱۴۰۰/۱/۱۱ قابل دسترسی از طریق:

<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=Q0J4andmWF BpSFE9>

۳۵. پژوهشگاه قوه قضاییه، (۱۳۹۲ ب)، رأی شعبه ۵۲ تجدیدنظر استان تهران، مشاهده در تاریخ ۱۴۰۰/۱/۱۱ قابل دسترسی از طریق:

<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=RklWelRKdW owNik9>

۳۶. پژوهشگاه قوه قضاییه، (۱۳۹۳)، رأی شعبه ۶۸ تجدیدنظر استان تهران، مشاهده در تاریخ ۱۴۰۰/۱/۱۱ قابل دسترسی از طریق:

<http://j.ijri.ir/SubSystems/Jpri2/Showjudgement.aspx?id=Sjdjak1pMEF3 VUk9>